

УДК 378.091.214.18:811.161.2'243:908

ФОРМУВАННЯ КРАЇНОЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Коньок О. П., Шевцова А. В.

У статті досліджується проблема формування країнознавчої компетентності в практиці викладання української мови як іноземної.

По-перше, зазначається відмінність понять "компетентність" та "компетенція". Визначено зміст та обсяг поняття "країнознавча компетентність". Наголошується, що країнознавчий компонент становить собою базу формування знань та навичок комунікативної поведінки, є складовою національної культури.

По-друге, визначаються основні напрями викладання української мови як іноземної, які формують переважно країнознавчі знання та допомагають вибудувати стратегію поведінки в спілкуванні з носіями мови відповідно до особливостей їхньої культури. Крім того, викладач української мови як іноземної має використовувати типові ситуації, комунікативні завдання, мовленнєві та мовні засоби, що реалізуються носіями мови (наприклад, тексти для аудіювання та читання, які містять країнознавчу інформацію, художні тексти як інформаційний ресурс про мовленнєву і немовленнєву поведінку носіїв мови, їхній спосіб життя та традиції).

Слід наголосити, що паремії є соціокультурним синопсисом досвіду народів. Вони становлять багатий матеріал, який дослідники повинні використовувати для їх аналізу в когнітивному, культурологічному та систематичному аспекті.

Ключові слова: компетентність, країнознавча компетентність, національна культура, фонові знання, українська мова як іноземна, пареміологічний фонд.

В статье анализируются основные направления работы, обеспечивающей формирование страноведческой компетентности студентов-иностранцев, разграничивается содержание понятий "компетентность" и "компетенция", определяется объем и содержание понятия "страноведческая компетентность", раскрываются методические возможности использования фонда паремий на занятиях по украинскому языку как иностранному.

Ключевые слова: компетентность, страноведческая компетентность, национальная культура, фоновые знания, украинский язык как иностранный, пареміологічний фонд.

This article considers the problem of forming the competence of country studies in the practice of teaching Ukrainian as a foreign language.

Firstly, the difference between the terms "competence" and "competency" is explained. The meaning of the notion of "country studies competence" is defined. It is pointed out that the country studies component is the basis for forming the knowledge and the skills of communication behavior, constitutes a part of the content of national culture.

Secondly, the main directions of work in the process of teaching Ukrainian as a foreign language are defined, that mainly form logical regional knowledge and help to define the behavior strategy in communicating with native speakers according to the peculiarities of their culture.

On top of that, teacher of Ukrainian as a foreign language must use typical situations, communicational tasks, speech and lingual tools provided by native speakers (e.g. texts for listening comprehension and reading, including regional studies information; literary text to be informational resource about native speakers verbal and non-verbal behavior, their way of life and traditions).

It is important to emphasize that proverbs are socio-cultural synopsis of peoples' experience. They represent abundant material that researchers should use to analyze its cognitive, culturological and systematic aspect.

Key words: competence, country studies competence, national culture, extralinguistic knowledge, Ukrainian as a foreign language, proverbial funds.

Постановка проблеми. На межі ХХ–ХХІ ст. відбулися докорінні зміни в парадигмі викладання іноземних мов, зокрема української мови як іноземної (УЯІ). Активна гуманізація освітнього процесу зумовила пошук нових підходів до навчання та вивчення мови, перегляду основоположних цілей і методів викладання.

У практиці викладання української мови як іноземної сьогодні дедалі більше уваги приділяється проблемі формування культурологічної компетентності студентів-інофонів. Проблема інтеграції компонентів культури в процес навчання іноземних мов постала вже давно. Нині теза про невіддільність вивчення іноземної мови від ознайомлення з культурою країни мови, що вивчається, з її історією, соціокультурними традиціями, особливостями національного бачення світу народом-носієм є загальноновизнаною.

Аналіз досліджень з проблеми. Аналіз наукової літератури показав, що відбувається активний пошук шляхів організації взаємопов'язаного навчання мови і культури як у сфері навчання іноземних мов (М. Г. Большакова, Е. І. Воробйова, І. А. Закир'янова, О. В. Леонова та ін.), так і у сфері навчання української мови як іноземної (Н. Остапенко, А. Пономаренко, Т. Симоненко та ін.). Зокрема, наголошується на важливості формування лінгвокраїнознавчої та країнознавчої складових культурологічної компетентності студентів. Так, А. Пономаренко у своїй статті наголошує на тому, що лінгвістичний матеріал має бути багатоаспектним, впливати на формування мовної, мовленнєвої та комунікативної компетентності студентів. Л. Мельникова зосереджує увагу на невербальних компонентах у формуванні лінгвокраїнознавчої компетентності студентів.

Метою статті є визначення обсягу і змісту поняття "країнознавча компетентність" у процесі навчання УЯІ, а також принципів відбору матеріалу, що забезпечує її формування при навчанні студентів-інофонів.

Виклад основного матеріалу. Оволодіння іноземною мовою як засобом міжкультурного спілкування неможливе без паралельного вивчення відповідної культури. Якщо розуміти під культурою все, що робить та думає нація, то мова фіксує саме те, як ця нація думає.

Американський педагог, професор педагогічних та гуманітарних наук Е. D. Hirsch під культурою країни, мова якої вивчається, розуміє особливе поєднання знань, досвіду й історичного підґрунтя, що дозволяє студентам бути адекватними учасниками міжкультурної комунікації [10, с. 5].

Слід зазначити, що в багатьох працях, присвячених проблемам навчання іноземної мови, можна зустріти різні види компетентності: предметну, професійну, країнознавчу, культурологічну, поведінкову тощо.

У межах даного дослідження потрібно також розмежувати поняття "компетенція" і "компетентність". У Словнику іншомовних слів за ред. С. Я. Єрмоленко та в Тлумачному словнику української мови за ред. В. Т. Бусела термін "компетенція" визначається як добра обізнаність із чимось, коло повноважень певної організації, установи або особи [4, с. 367; 1, с. 560].

"Компетентність" – це "поінформованість, обізнаність, авторитетність" [3]. Аналіз зазначених дефініцій дозволяє дійти висновку, що стосовно методики викладання мови більш коректним є термін "компетентність".

Країнознавча компетентність – це знання ... про культуру країни, мова якої вивчається (знання історії, географії, економіки, державного устрою, особливостей побуту, традицій та звичаїв країни) [2, с. 43].

Основою країнознавчої компетентності є національно-культурний компонент іноземної мови, який відбивається в одиницях різних рівнів мови, а також фонові знання типового представника певної лінгвокультурної спільноти.

Країнознавча інформація і становить фонові знання, які визначаються "як сума умов, ... є національно-специфічним індикатором інтракультурного спілкування" [9, с. 312].

Поняття "фонові знання" носія тієї чи іншої культури в науковій і методичній літературі визначається по-різному. Так, В. П. Фурманова до фонових знань відносить: 1) історико-культурний фон (відомості про культуру суспільства в процесі його історичного розвитку); 2) соціокультурний фон; 3) етнокультурний фон (інформація про побут, традиції, свята); 4) семіотичний фон (інформація про символіку,

особливості іншомовного оточення) [8]. На наш погляд, саме ця модель може бути основою країнознавчої роботи на заняттях з української мови як іноземної, спрямованої на подолання культурного бар'єра, що виникає при спілкуванні представників різних культур.

С. Г. Тер-Мінасова розрізняє такі компоненти культури, які мають національне забарвлення: а) традиції, обряди і звичаї; б) традиційно-побутову культуру; в) повсякденна поведінка; г) національні картини світу; ґ) художню культуру, яка відображатиме культурні традиції того чи іншого етносу [6, с. 27–28].

Виходячи із запропонованої диференціації національно-культурних компонентів, можна визначити основні напрямки країнознавчої роботи на заняттях з української мови зі студентами-іноземцями: 1) ознайомлення з національними традиціями, обрядами і звичаями (країнознавчий аспект); 2) ознайомлення з особливостями побутової та поведінкової культури іншого народу (забезпечує соціально-побутову адаптацію); 3) ознайомлення з творами мистецтва, що відображають духовний досвід і специфіку менталітету народу.

Отже, у центрі уваги викладача мають бути типові сфери, теми, ситуації, комунікативні завдання, мовні та мовленнєві засоби, що реалізуються носіями національної мови та культури, зокрема:

- тексти для аудіювання та читання, які мають містити країнознавчу інформацію з географії, історії, соціального життя;
- елементи мовної культури народу мови, що вивчається, і країнознавчі відомості стосовно ситуацій спілкування;
- безеквівалентна і фонова лексика;
- художні тексти, що становлять собою феномен національної культури, які можуть бути джерелом інформації про специфіку мовленнєвої і немовленнєвої поведінки носіїв мови, про їх побут, традиції, ціннісні установки.

Зауважимо також, що процес навчання іноземної мови в ракурсі країнознавчого аспекту будується на цілеспрямованому зіставленні рідної та іноземної мови для виявлення специфічних, зумовлених національною культурою особливостей мовної і мовленнєвої поведінки носіїв мови. У процесі такого зіставлення в студента-інофона поступово формується система знань про традиції, ритуали, духовні цінності, спосіб життя і стереотипи поведінки, характерні для країни, мова якої вивчається. Ці знання дають йому можливість правильно вибудувати стратегію своєї поведінки в спілкуванні з носіями мови відповідно до їх національної культури.

Розглянемо можливості формування країнознавчої компетентності студентів-іноземців на прикладі використання паремій. Як відомо, у пареміях відображаються і багатий історичний досвід народу, і життєва мудрість, і культурно-історичні традиції. Паремії містять емоційно-експресивну, етичну оцінку вчинків людини, подій і явищ. У пареоміологічній картині світу знаходить експлікацію оцінне ставлення до всього, що становить цінність у матеріальній та духовній культурі народу. Інакше кажучи, пареоміологічна картина світу віддзеркалює домінуючі ціннісні орієнтири нації. Зазначене дозволяє стверджувати, що робота з пареміями на заняттях з української мови як іноземної відіграє важливу роль у формуванні країнознавчої компетентності студентів-іноземців. Крім того, паремії як оперативний фольклорний жанр активно використовуються в різних комунікативних ситуаціях, у повсякденному спілкуванні, на сторінках газет, інтернет-видань, у радіо- і телепрограмах. Образність, імпліцитний характер паремій створюють комунікативні бар'єри в спілкуванні інофонів і носіїв мови, вимагають додаткової семантизації.

Порівняння ж пареоміологічного фонду різних народів допомагає виявити як загальне, універсальне, що становить міжкультурну філософію, так і суто національні реалії, які відображають культурно-національну ментальність, сприяючи в такий спосіб кращому взаєморозумінню та зближенню представників різних культур, формуванню толерантного ставлення до системи цінностей один одного.

Виходячи з особливостей жанру паремій (стислість, смислова ємність, образність, аксіологічність), їх використання на заняттях з української мови як іноземної, на наш погляд, повинно мати системний характер. Паремії можуть бути використані і як дидактичний матеріал при вивченні граматичних явищ, і як елемент

семантизації мовної картини світу, і як засіб тлумачення життєвих реалій. Паремії можна використовувати і як тему для складання діалогу-розпитування, монологу-роздуму, і як засіб розвитку пізнавального інтересу до культури народу, який є носієм мови, що вивчається, звертаючись до презентації за паремією за допомогою слайдів. Крім того, звернення до різних тематичних груп паремій, що містять етичну і естетичну оцінку, сприяє формуванню в студентів певної системи цінностей, забезпечує формування взаємної поваги, толерантного, доброзичливого ставлення один до одного.

Особливості національного характеру і менталітету народу розкриваються перш за все в предметно-тематичній класифікації паремій. Так, універсальними тематичними полями, які містять етичну оцінку, що відображають систему цінностей народу, особливості національного менталітету, є поля "робота – неробство", "дружба", "добро – зло", "правда – неправда", "багатство – бідність" тощо. Розглянемо деякі з них.

Переважна більшість українських паремій з компонентом "робота" засвідчує працьовитість нашого народу: *Праця людину годує; Хочеш їсти калачі – не сиди на печі; Маленька праця краща за велике безділля; Хто працює, той і урожай збирає В умілого й долото рибу ловить; Робота сама за себе скаже; Без діла псується сила; Горить йому робота в руках* [7]. Робота як соціальний обов'язок, потреба життя відображена у пареміях: *Без роботи чоловік не виживе; Без роботи чоловікові нудно.*

Як бачимо, українські паремії не лише містять позитивну оцінку праці, щоденної роботи, а й наголошують, що праця є диво, яке приносить радість, задоволення, урізноманітнює життя: *Слова – полова, а праця – диво; Без роботи день роком стає; При роботі швидко час минає.*

Саме тому українці з іронією говорять про нероб: *Як їв – то аж упрів, а як працював – то аж задрімав; На роботі умліває, а біля миски упріває; Якби така до роботи, як до танцю; До роботи – мама, а до танцю я сама; В роботі – "ох", а їсть за трьох.*

З давніх-давен в українських родинах цінувалися доброзичливість, відданість, дружні стосунки, традиції добросусідства, що знайшло відображення в пареміях. У колективній свідомості українського народу дружба сприймається як цінність, дорожча за багатство: *Багаті ті, хто має друзів; Дружба та братство дорожче багатства; Дружба та братство – найбільше багатство; Добре братство краще багатства; Вірний друг кращий, ніж золото; Скарб – недруг, а друг – скарб.*

Випробування бідю, нещастям, підтримка у складних життєвих обставинах є лакмусовим папірцем істинності дружніх стосунків: *Друга у скрутні пізнають; В лиху годину пізнаєш вірно людину; Друзі пізнаються у біді.*

Ще однією ознакою дружби, що представлена в уявленнях українців, є шанобливе ставлення до старих, перевірених роками друзів: *Нових друзів наживай, старих не забувай; Одежа краще нова, друзі краще старі; Річ краще нова, а дружба – стара; Своїх друзів наживай, та й батькових не втрачай; Старий друг ліпше нових двох.*

Характерними ознаками дружніх взаємин є спільний внутрішній світ, спільні справи, настрої, почуття, що об'єднують людей, які знаходяться у товариських стосунках: *Де дружніші, там і сильніші; Де дружно, там і хлібно; Дружній табун вовків не боїться; Дружній череді і вовк не страшний; Дружні сороки орла заклують.*

В українських пареміях також простежуються дружні стосунки між народами: *Близький сусід краще від далекого брата; Добрий сусід – найближча родина.*

Значною мірою система етичних поглядів людини, народу залежить від розуміння категорій "добро" і "зло". "Академічний тлумачний словник української мови" визначає: "Добро – усе позитивне у житті людей, що відповідає їхнім інтересам, бажанням, мріям; благо; протилежне лихо, зло" [5].

Українські паремії, що містять у своєму складі концепт "добро", досить часто мають повчальний характер: *Життя дано на добрі справи; Твори добро, і воно обов'язково до тебе повернеться; Добра людина добра і вчить; Хто людям добра бажає, той і собі має; Добре роби – добре й буде.*

Українські паремії з концептом "добро" відображають тверде переконання, що добрі вчинки завжди винагородять: *Доброму й добра пам'ять; Раз добром нагріте серце вік не прохолоне; Доброму скрізь добре; Добре ім'я краще від багатства; Добра голова все село прогонує, а погана і себе в труну зажене; Краса до вечора, а доброта навіки; Хто добро чинить, тому Бог все простить.*

Крім того, в пареміях відображена непохитна віра українців, що добро перемагає зло. Наприклад, *Святе не помре, а зло пропаде; Добро на лихо не міняють; Добро не пропадає, а зло вмирає; Не встояти худу проти добра.*

Поняття "правда" тлумачний словник визначає як "те, що відповідає дійсності; істина; певна сукупність достовірних відомостей про що-небудь" [5].

Отже, правда – це істина, що стала принципом життя: *Світ на правді стоїть; Хто любить світ, той любить правду; Щастя – добре, а правда – краще; правда вічна: Все минеться, одна правда останеться; Правду й на дні моря не сховаєш; правду не можна купити і за багатство: Засип правду хоч золотом – вона випливе наверх; всі знають, що таке правда, але вдають, що не помічають її: Правда світліша за сонце, та її із свічкою шукають; кожний знає, що таке правда, та не кожний хоче жити по правді: Всяк правду знає, та не всяк про неї дбає.*

Висновки. Як бачимо, в українських пареміях ієрархії цінностей складають ідея добра як основна категорія; правда (істина) як принцип життя та дружба як світоглядний принцип.

Безперечно, зазначений перелік не є вичерпним, адже мета нашої розвідки позначити орієнтири й на окремих прикладах висвітлити можливості країнознавчої роботи на заняттях з української мови в іноземній аудиторії, використовуючи фольклорний матеріал, зокрема паремії.

Зазначимо, що вивчення паремій на заняттях зі студентами-інофонами не лише збагачує їхній словниковий запас, розширює уявлення про особливості національного менталітету українців, але й має велике значення в діалозі культур та формуванні толерантності представників різних націй.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ "Перун", 2005. – 1728 с.
2. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах : підручник / О. Б. Бігич, Н. О. Бражник, С. В. Гапонова та ін. ; під кер. С. Ю. Ніколаєвої. – Вид. 2-ге, випр. і перероб. – К. : Ленвіт, 2002. – 328 с.
3. Словник іншомовних слів : 23000 слів та термінологічних словосполучень / уклад. Л. О. Пустовіт. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с.
4. Словник іншомовних слів. Тлумачення, словотворення та слововживання : близько 35000 слів і словосполучень / С. П. Бибики, Г. М. Сюта ; за ред. С. Я. Єрмоленко. – Харків : Фоліо, 2005. – 623 с. – (Бібліотека державної мови).
5. Словник української мови : в 11 т. [Електронний ресурс] / ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Режим доступу: <http://sum.in.ua>. – Назва з екрана.
6. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация : учеб. пособие / С. Г. Тер-Минасова. – М. : Слово/Slovo, 2000. – 624 с.
7. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірники Опанаса Марковича і других. Уклад Матвій Номис / упоряд., приміт. та вступна ст. М. М. Пазяка. – К. : Либідь, 1993. – 768 с.
8. Фурманова В. П. Межкультурная коммуникация и культурно-языковая прагматика в теории и практике преподавания иностранных языков : автореф. дисс. на соискание ученой степени д-ра пед. наук / Фурманова В. П. – М., 1994. – 58 с.
9. Халеєва И. И. Некоторые проблемы обучения межкультурной коммуникации на основе когнитивного подхода / И. И. Халеєва // Психолінгвістика и межкультурные взаимоотношения : тезиси докладов X Всесоюзного симпозиума по психолінгвістике и теории коммуникации (Москва, 3–6 июня 2001 г.). – М. : Институт языкознания, 2001. – С. 310–312.
10. Hirsch E. D. The Dictionary of Cultural Literacy: What Every American Needs to Know / E. D. Hirsch // Houghton Mifflin company. – Boston ; NY., 2002. – 647 p.